

О. М. Транченко,
к. е. н., старший викладач кафедри фінансів і кредиту,
Уманський національний університет садівництва

РЕГУЛЮВАННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

A. Tranchenko,
PhD, Senior Lecturer Uman National University of Horticulture

ADJUST THE SUSTAINABILITY OF AGRICULTURAL PRODUCTION

У статті розглядаються необхідні форми інтеграції аграрного виробництва, за допомогою яких підвищиться якість рішень на всіх рівнях управління, прискориться проведення наукових розробок, впровадження інновацій у виробництво та оцінювання їх впливу на зростання конкурентоспроможності у аграрному виробництві.

The article considers necessary forms of integration of agriculture with which raise the quality of decisions at all levels of government to accelerate scientific development, innovation in the production and evaluation of their impact on the growth of competitiveness in agricultural production.

Ключові слова: аграрне виробництво, інтеграція, конкурентоспроможність, агропромисловий комплекс, інновації.

Key words: agricultural production, integration, competitiveness, agriculture, innovation.

ВСТУП

Переваги інтеграції добре відомі, але для їх реалізації необхідний певний, адекватний існуючий в зовнішньому і внутрішньому середовищі механізм. У кінці 1980-х рр. почали створюватися агрофірми та інші агрооб'єднання. В аграрній науці і практиці закріпилося поняття галузевого агропромислового комплексу, а трохи пізніше — продуктового підкомплексу АПК. Інтеграційні процеси регулювалися районними та обласними органами управління сільського господарства, наділеними для цього відповідними повноваженнями та ресурсами.

Тепер інтеграція в АПК здійснюється на основі комерційних інтересів. Все ширшого розповсюдження набувають агрохолдинги, агрофірми, стратегічні союзи підприємств, фінансово-промислові групи тощо. Як правило, всередині них ринкові механізми замінюються організаційно-економічними інструментами координації, часом створюються організаційно-виробничі та організаційно-управлінські структури жорсткого типу. Вони мають очевидні переваги в економії на масштабах виробництва, в скороченні трансакційних витрат, можливості додаткового залучення інвестицій та організації роботи з впровадження інновацій усіма учасниками холдингу. Разом з тим є й обмеження, характерні для будь-яких багаторівневих ієрархічних структур: подовження ланцюга команд, ускладнення системи планування і контролю, інерційність механізму вироблення, узгодження і прийняття рішень тощо.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Проаналізувати сучасні форми інтеграції аграрного виробництва та обґрунтувати напрями удосконалення економічного регулювання аграрного виробництва в умовах розвитку ринкових відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення наукових літературних джерел дало можливість встановити, що існують досить ґрунтовні теоретичні і практичні дослідження щодо форм інтеграції і напрямів державного регулювання економічних відносин, що виникають між підприємствами різних форм власності й господарювання. Розкриття їх змісту знайшло відображення в наукових працях відомих вітчизняних вчених: О.Ю. Амосова, В.Г. Андрійчука, В.М. Бабко [1], К.В. Баранова [2], М.Я. Дем'яненка, М.В. Калінчика, С.М. Кваші, І.О. Кондратюк [4], О.М. Кільова, М.Г. Лобаса, Т.М. Лозинської, І.І. Лукінова, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука та інших. Водночас необхідно зазначити, що в умовах реформування АПК механізми регулювання економічних взаємовідносин потребують подальшого дослідження. Зокрема, в економічній літературі недостатньо висвітленими залишаються питання ефективності здійснення економічного регулювання на макrorівні та господарському рівні, а також визначення напрямів подальшого його удосконалення. Сукупність наведених чинників обумовлює вибір і актуальність теми дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сільськогосподарському виробництві внаслідок вираженої галузевої специфіки (територіальне розосередження, предметом праці є біологічні об'єкти, розвиток яких істотно залежить від різних природно-кліматичних факторів) об'єктивно існує потреба у високій оперативності і гнучкості при прийнятті більшості виробничих і маркетингових рішень. В аграрній сфері багато залежить від непередбачуваних факторів, тому ризики зниження якості менеджменту при створенні надвеликих інтегрованих структур жорсткого типу особливо

великі. На наш погляд, саме ступінь детермінованості процесу виробництва і маркетингу визначає ефективний рівень його концентрації.

Інший можливий шлях координації комплексного розвитку галузей і виробництв — не об'єднання структур, а забезпечення взаємодії на основі стратегічного партнерства, в тому числі і за допомогою встановлення довготривалих договірних відносин. Сучасні дослідження показують, що найбільш висока конкурентоспроможність виробництва спостерігається в групах самостійних комерційних підприємств, територіально розташованих компактно, пов'язаних гнучкою організацією взаємин, у тому числі неформальних, що сприяє постійному і швидкому впровадженню інновацій. Подібні об'єднання в розвинених країнах отримали назву кластерів, в українському тлумаченні — комплексів.

Ефективність такого роду сполук у значній мірі залежить від наявності тісних інформаційних зв'язків між підприємствами та спільності процесів розвитку, багато в чому визначальними є темпи освоєння інновацій, оскільки все більше значення має інформація, знання, ноу-хау, інтелектуальна власність, нематеріальні активи. Інтеграційні взаємозв'язки, включаючи обмін інформацією, стають найбільш значущим чинником конкурентоспроможності, впливаючи на продуктивність всіх інших факторів. Підвищення конкурентоспроможності учасників названих комплексів від інтеграційної "індукції", що виникає всередині них, істотно перевищує можливі втрати від посилення конкуренції на ринках збуту і традиційно розглянутих факторів виробництва. Саме тому сучасні дослідники [1; 3; 4] розглядають ці комплекси як форму інтеграційної мережі, що спостерігається в межах географічного регіону, в якій близьке розташування взаємопов'язаних організацій підвищує частоту інформаційних контактів і рівень взаємодії.

Прискорення освоєння інновацій в аграрному виробництві передбачає виконання ряду умов, у тому числі наявність необхідних висококваліфікованих кадрів, ефективну систему просування та сервісу нової техніки та обладнання, широкі фінансові можливості для її придбання, висококваліфіковану наукову та інформаційно-консультаційну підтримку. Найбільш сприятливі передумови для формування умов, необхідних для прискорення інноваційного процесу в агропромисловому комплексі регіону, можуть бути створені на основі підтримки органами управління регіональними АПК не окремо взятих організацій і підприємств, а їх сукупностей (табл. 1).

Розглянемо можливість і ефективність застосування такого підходу до прискорення інноваційних процесів в АПК на прикладі галузевого молочного комплексного об'єднання (кластера), який формується у Черкаській

Таблиця 1. Необхідні умови прискорення інноваційного процесу в агропромисловому комплексі регіону

Необхідні умови	Інститути, що формують умови інноваційного розвитку
Наявність нового знання як такого	Фундаментальна наука
Можливість адаптувати нове знання для впровадження у виробництво	Прикладна наука
Наявність фірм-інноваторів, що створюють інноваційні продукти для аграрного виробництва, що просувають їх на ринок, здійснюють післяпродажне і сервісне обслуговування	Конкуренція між фірмами-інноваторами за нові знання, державна підтримка фірм-інноваторів, у т. ч. в отриманні нових знань від прикладної та фундаментальної науки
Мотивація у виробників сільськогосподарської продукції в якнайшвидшому освоєнні інновації	Конкуренція між сільськогосподарськими виробниками на світовому ринку
Наявність висококваліфікованих кадрів у всіх учасників ланцюжка доданої вартості	Освітні організації середньої спеціальної, вищої, додаткової освіти, які здійснюють професійну перепідготовку та підвищення кваліфікації аграрних кадрів
Фінансові можливості впровадження інноваційних технологій, у тому числі за рахунок кредитних ресурсів	Фінансово-кредитні інститути, державна підтримка інвестицій, у т. ч. субсидування кредитної ставки за інвестиційними кредитами, пільговий лізинг для сільськогосподарських товаровиробників Підтримка освоєння інновацій, в тому числі фінансова з боку постачальників ресурсів і споживачів продукції
Конкуренція переробників сільськогосподарської продукції за сировинну базу і постачальників для аграрної сфери на ринку ресурсів Можливість швидкого розповсюдження інновації на глобальному ринку	Тісні формальні і неформальні інформаційні зв'язки між усіма взаємопов'язаними організаціями та установами, їх фахівцями, об'єднаними у відповідне галузеве з'єднання в регіоні

Джерело: розроблено автором.

області. Його основу утворюють сільськогосподарські підприємства, молокопереробні підприємства, комбикормові заводи, постачальники сільськогосподарської техніки та спеціалізованого обладнання, проектні, будівельні та консультаційні організації, установи аграрної науки та освіти. Черкаська обласна Рада профспілки працівників агропромислового комплексу підтримує формування такої структури, будучи його активним учасником.

Регіональний орган управління може брати участь у формуванні та розвитку молочного комплексу по ряду напрямів. Найбільш значущим є спосіб узгодження інтересів, для чого використовуються наради будь-якого рівня, на яких для ознайомлення керівників і фахівців сільського господарства з новими видами техніки, технологіями і технологічними прийомами значна частина часу надається представникам науки, освіти, інноваційних фірм. Для участі у нарадах запрошуються всі представлені на даному ринку конкуруючі підприємства, різні наукові та освітні установи, що займаються вивченням конкретної проблеми. На таких нарадах нерідко розгортається жорстка дискусія, що змушує здійснювати опрацювання інноваційних пропозицій більш ретельно і виважено. Органи управління виступають для фірм і компаній як організатор взаємодії, підтримують спеціалізовані засоби інформації, які намагаються залучити до обговорення тієї чи іншої проблеми всі зацікавлені сторони.

Регіональні органи управління АПК розуміють необхідність проведення з усіма учасниками молочного комплексу великої підготовчої роботи до вступу в СОТ з метою запобігання серйозних проблем із забезпеченням вимог до безпеки продукції як на підприємствах переробки, так і у постачальників сировини, які можуть призвести до зменшення обсягів виробництва молока. Скорочення сировинної бази надасть негативний вплив на конку-

рентоспроможність усіх учасників молочного комплексу. У першу чергу, знизяться обсяги переробки, отже — виручка і прибуток у переробних підприємств.

У даний час Черкаська обласна Рада профспілки працівників агропромислового комплексу за підтримки та участі найбільших молочних заводів із залученням зарубіжних фахівців організувала безкоштовне навчання керівників і фахівців господарств з питань освоєння міжнародної системи управління якістю продукції, системі безпеки виробництва, системі екологічного менеджменту. Головну роль у прискоренні інноваційного процесу відіграють комерційні організації та їх добровільні об'єднання. Комбікормові заводи з метою підвищення обсягів продажів можуть проводити комплекс заходів, спрямованих на підвищення продуктивності тварин, зростання ефективності виробництва молока, включаючи надання консультаційних послуг з вирішення проблем, пов'язаних з інтенсифікацією годування, балансуванням раціонів, оптимізацією рецептури придбаних комбікормів.

Так, у Черкаській області в штат ПАТ "Прогрес" були введені спеціалісти, які надають консультації зоотехнікам господарств з питань годівлі. Організовується проведення аналізів якості кормів власної заготівлі безпосередньо перед згодовуванням. На їх основі за допомогою спеціальних комп'ютерних програм розробляються оптимальні раціони і рецепти комбікормів, що забезпечує підвищення ефективності використання комбікормів, покращує конверсію кормів. Одним з найважливіших результатів є те, що в Черкаській області в 2012 р. витрата кормів на 1 кг молока склала 0, 86 корм. од., що на 0, 36 корм. од., або на 30%, менше, ніж у середньому по Україні.

Молокопереробні підприємства з метою розширення сировинної бази можуть проводити семінари з фахівцями, організовувати навчання кадрів, у тому числі за допомогою стажування за кордоном. Важливим напрямом фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств з боку молокопереробних підприємств слід розглядати поставку в розстрочку сучасного обладнання, кормозаготівельної техніки, комбікормів, як правило, у формі передоплати за поставлено молоко. У Черкаській області, в першу чергу, підтримуються заходи, спрямовані на підвищення якості виробленого молока, у тому числі виявляється консультаційна підтримка при впровадженні системи управління якістю. Практично 100% молока в області реалізується вищим сортом. Молокопереробні підприємства додатково стимулюють реалізацію молока, що відповідає підвищеним у порівнянні з державним статусом вимогам до якості. На ціні за якість переробники не тільки не програють, але отримують додатковий прибуток. Висока якість сировини дозволяє виробляти молочні продукти, орієнтовані на найбільш привабливі сегменти ринку, що мають велику додану вартість з більш тривалими термінами зберігання, які відносяться до групи "біо" та "нео", молочні продукти для дитячого харчування тощо.

Розвиненість молочного комплексу, велика кількість розташованих недалеко один від одного споживачів сприяють зниженню витрат агросервісних організацій на утримання служби сервісу та ремонту, зменшують транспортні витрати тощо. У виграві опиняються і сільськогосподарські товаровиробники, тому що істотно зменшується час простоїв у разі поломок і очікуван-

ня запчастин, у зв'язку з великими обсягами замовлень, як правило, надаються додаткові знижки.

Науково-впроваджувальне та інформаційно-консультаційне забезпечення справляє визначальний вплив на розвиненість комплексу, одночасно й саме в значній мірі залежить від його розвитку. Зростає кількість як державних, так і приватних структур, що надають подібні послуги. Це посилює між ними конкуренцію, яка робить позитивний вплив на всіх учасників, оскільки відбувається певний "інформаційний резонанс". Якщо керівники і фахівці підприємств АПК чують про інновації не від окремого консультанта, а з усіх боків, то час від отримання первинної інформації до впровадження нововведення у виробництво суттєво скорочується. Беручи участь в одних і тих семінарах, вчені, консультанти, фахівці конкуруючих організацій діляться оригінальними підходами до вирішення проблем, унікальними знаннями, досвідом впровадження інновацій у виробництво. Оперативно виявляються проблемні місця, що призводить до істотного прискорення інноваційного процесу, підвищується якість не тільки консультаційно-впроваджувальних послуг, а й наукових досліджень.

Чим ширше коло підприємств з фахівцями (консультанти, вчені), тим більш значущі знання та досвід колективів. Зростання попиту на науково-впроваджувальні та консультаційні послуги створює можливість поглиблення спеціалізації. Більший обсяг однотипних послуг знижує витрати в розрахунку на одного сільськогосподарського товаровиробника, оскільки значну частку в них складають постійні витрати, пов'язані з науковими дослідженнями, їх адаптацією до практичного використання, підготовкою необхідних кадрів, створенням інформаційної та методичної бази. Розширюються можливості впровадження інновацій. Вчені та фахівці [2; 3; 4], переносючи позитивний досвід з однієї організації в іншу, можуть пропонувати принципово нові технологічні рішення. При освоєнні інновацій в суміжних галузях може бути запропоновано оригінальне рішення, що поєднує кілька інновацій, що призводить до набагато більшої сумарної ефективності.

Наприклад, консервування плющеного зерна підвищеної вологості, заготовленого в ранні фази стиглості, із застосуванням біологічних препаратів і упаковкою в плівкові рукави, за технологією, що раніше застосовувалася при заготівлі силосу, забезпечує практично стовідсоткову збереженість фуражу. Біопрепарати, розроблені вченими НДКНДР, дозволяють вирощувати нетрадиційні для регіону кормові культури з підвищеним вмістом протеїну, зокрема козлятник східний. Оскільки дана культура є важкосилосуємою, висока якість корму може бути забезпечена застосуванням біопрепаратів при силосуванні, спеціально розроблених для важкосилосуємих культур. У розробці та просуванні даних інновацій беруть участь одночасно кілька НДІ, ряд комерційних структур.

Вплив інтеграційних взаємозв'язків позначається не тільки на технологічних, а й організаційних інноваціях. Так, конкуренція провідного вітчизняного виробника біопрепаратів для кормовиробництва і тваринництва "БТУ-Центр" із зарубіжними фірмами на ринку препаратів, що підвищують якість кормів, ініціювала зміну структури кормовиробництва, що призвело до розширення площ зернових культур для виробництва зернофуражу (плющеного зерна) і зерносенажа, істотно знизило

природно-кліматичні ризики при вирощуванні зернових, пов'язані з надлишковим зволоженням у літній період.

Успіх у впровадженні інновацій призводить до ще більшого попиту на науково-впроваджувальні та консультативні послуги, оскільки усередині комплексу посилюється підвищення конкурентоспроможності. Активна робота сільськогосподарських підприємств регіону щодо підвищення якості кормів власної заготівлі формує попит на послуги вчених і фахівців різного профілю. Великий обсяг аналізів якості кормів створює можливість їх проведення в кількох лабораторіях. У результаті конкуренції в самих лабораторіях прискорюється інноваційний процес, освоюються нові прилади та методи аналізів, їх оперативність і точність, що в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності годівлі та якості кормів. Зростає попит на кормозаготівельну техніку та обладнання, спеціальні біопрепарати для консервування кормів, наукові розробки та консультації щодо вдосконалення технологій кормовиробництва.

Підвищення ступеня інтеграції в комплексах безпосередньо впливає на інвестиційну активність галузі. Значно розширюються можливості залучення кредитних ресурсів, оскільки позитивні приклади народжують у потенційних інвесторів впевненість в успіху. Ретельне вивчення науковцями та фахівцями досвіду освоєння інновацій в господарствах області дозволяє запобігати помилки при їх подальшому поширенні, підвищує ефективність інвестицій, скорочує термін окупності капіталовкладень. Істотно знижуються транзакційні витрати при розробці обґрунтованих програм розвитку, планів і оформленні кредитів.

Агросервісні організації та організації-постачальники техніки та обладнання, які просувають на ринок інноваційні продукти, незважаючи на посилення конкуренції в умовах комплексного розвитку, підвищують свій рівень конкурентоспроможності через швидко зростаючий загальний попит, чому сприяють зусилля кожного учасника комплексу з інноваційного розвитку як власного, так і своїх клієнтів для розширення ринку збуту. Важливу роль у формуванні загального інформаційного простору в молочному комплексі Черкаської області грають спеціалізовані підприємства. ТОВ "Черкаське" здійснює не тільки комп'ютеризацію селекційно-племінної роботи на рівні сільськогосподарських підприємств, районів та області, а й інформатизацію управління галузі в цілому. Ефективність селекційно-племінної роботи, зокрема підбору і закріплення биків, визначається повнотою інформаційної бази. Але створена регіональна база племінних тварин Черкаської області дозволяє вирішувати й інші завдання: вивчати і детально аналізувати вплив усього комплексу факторів на продуктивність корів, зокрема термін їх господарського використання, розробляти економічно обґрунтовані рекомендації щодо оптимізації окремих параметрів при інтенсифікації виробництва молока. У тій чи іншій мірі користувачами загальної інформації є всі учасники молочного комплексу: сільськогосподарські організації з розвиненим молочним тваринництвом, племоб'єднання, органи управління районного та обласного рівня, НДІ, вузи.

ВИСНОВКИ

Зібрана і аналізована інформація дозволяє підвищувати якість рішень на всіх рівнях управління, прискорюва-

ти проведення наукових розробок, впровадження інновацій у виробництво, оцінювати їх вплив на зростання конкурентоспроможності у виробництві молока. Керівники організацій всього агропромислового комплексу обмінюються інноваційними ідеями, "технологіями успіху", сприяючи підвищенню конкурентоспроможності "ближніх конкурентів" і тим самим розвитку комплексу в цілому. Формується стереотип поведінки не за принципом "ти — мені, я — тобі", а на основі мотиву поведінки "сьогодні ти ділишся зі мною успіхами з освоєння інновацій, завтра — я з тобою". В умовах концентрації виробництва одиничний виробничий успіх абсолютно недостатній для забезпечення стійкої конкурентоспроможності. Тільки при великому числі ефективних сільськогосподарських товаровиробників, які здійснюють рентабельне виробництво продукції в значних обсягах, можуть ефективно функціонувати всі інші учасники комплексу. Їх активність є необхідною умовою прискорення інноваційного процесу в молочному тваринництві, підвищення конкурентоспроможності виробництва молока на ринку.

Таким чином, виникає парадокс: власна конкурентоспроможність підвищується зі зростанням конкурентоспроможності "ближніх конкурентів". Чим більше "щільність" і "обсяг" комплексу, тим вище конкурентоспроможність його окремих учасників. Усі учасники комплексу можуть домогтися успіху на ринку за допомогою його розширення, забезпечення зростання сукупного попиту, освоєння інновацій та підвищення власної компетентності для прискорення передачі клієнту інноваційних продуктів і послуг.

Література:

1. Бабко В.М. Державна підтримка сільськогосподарського виробництва як чинник забезпечення його конкурентоспроможності // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — №7 (квіт.). — С. 79—81.
2. Баранов К. В. Привабливість економічного простору як умова конкурентоспроможності національної економіки // Вісник СумДУ. Серія Економіка. — 2012. — №2. — С. 30—38.
3. Гилка М.Д. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та їх державна підтримка // Економіка АПК. — 2012. — № 3. — С. 78—83.
4. Кондратюк І.О. Конкурентоспроможність сільського господарства та шляхи її підвищення // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 1. — С. 56—63.

References:

1. Babko, V.M. (2010), "State support for agricultural manufacture as a factor of competitiveness", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 7, pp. 79-81.
2. Baranov, K.V. (2012), "The attractiveness of the economic space as a condition of competitiveness of the national economy", *Visnyk SumDU. Seriya Ekonomika*, vol. 2, pp. 30-38.
3. Hylka, M.D. (2012), "The competitiveness of agricultural enterprises and government support", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 78-83.
4. Kondratiuk, I.O. (2011), "The competitiveness of agriculture and ways of its improve", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 56-63.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2013 р.